

VU Research Portal

Het bouwbedrijf tussen produktmarkt en arbeidsmarkt

den Butter, F.A.G.

published in

Arbeid en Concurrentie in de Bouwnijverheid
1992

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

den Butter, F. A. G. (1992). Het bouwbedrijf tussen produktmarkt en arbeidsmarkt. In T. J. J. B. Wolters (Ed.), *Arbeid en Concurrentie in de Bouwnijverheid* (pp. 1-6). VU Uitgeverij.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Inleiding

door F.A.G. den Butter*

In de bouw speelt de produktiefactor arbeid een doorslaggevende rol. Een voornamelijk oorzaak hiervan is de grote heterogeniteit die de bouwproductie kenmerkt. Afgezien van wat tot het rariteitenkabinet behorende uitzonderingsgevallen is immers geen bouwproject gelijk. Hierdoor bezit het werk in de bouw een grote mate van ambachtelijkheid en is voor de bouwproductie een groot aantal verschillende types arbeidskrachten nodig, met ieder een eigen specifieke vakbekwaamheid. Dit stelt hoge eisen aan de organisatie van de arbeid in de bouw. Bovendien vindt (het leeuwedeel van) de bouwproductie op voortdurend wisselende lokaties plaats, zodat er zich ook grote logistieke coördinatieproblemen voordoen bij het op de juiste plaats beschikbaar zijn van mankracht, materialen en produktiemiddelen. In dit krachtenveld komt de organisatie van de arbeid in de bouw in de komende jaren sterk onder druk te staan. Zowel vanwege vraagverschuivingen op de produktmarkt als vanwege de te voorziene aanbodschaarste van vakmensen op de arbeidsmarkt, zal het bouwbedrijf te maken krijgen met een toenemende concurrentie. Deze concurrentie, op zowel de produktmarkt als op de arbeidsmarkt, zal een zware wissel trekken op de organisatietalenten van de bouwondernemer. Het betekent dat de organisatie van de arbeid, en de ermee verbonden logistieke organisatie, snel aan de veranderde omstandigheden zullen moeten worden aangepast. Aldus wordt de kwaliteit van de arbeid en de arbeidsorganisatie in de bouwnijverheid een strategische factor van betekenis.

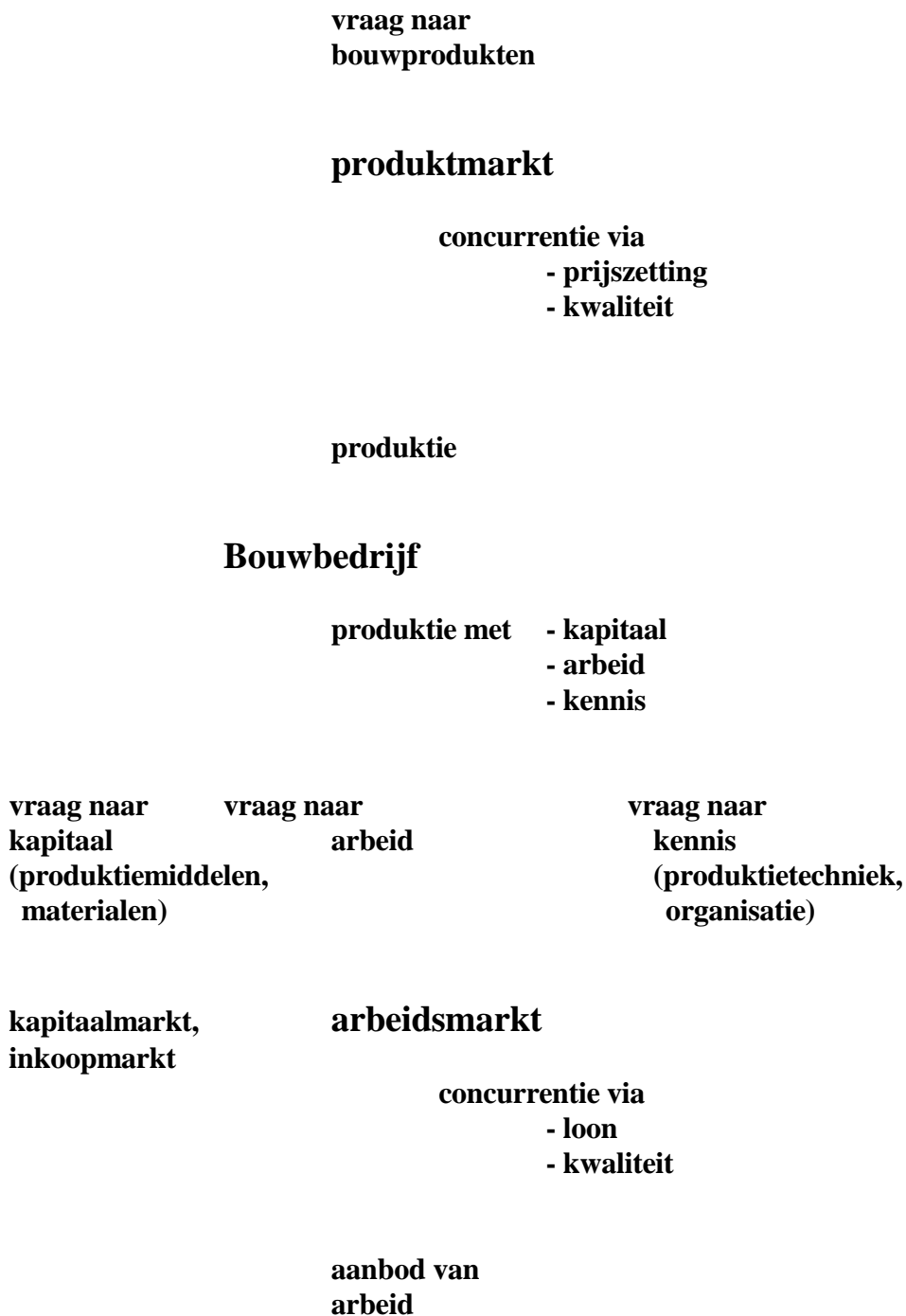
De hierboven geschetste problematiek vormt het onderwerp van dit boek. Zowel vanuit het wetenschappelijk onderzoek, als vanuit de praktijkervaring wordt een beeld geschetst hoe de organisatie van de arbeid op de bouwplaats er in de komende tijd uit kan (of zal) zien. De bedoeling daarbij is vooral diegenen te informeren die bij dit proces in de praktijk sterk betrokken zijn, zoals bouwondernemers en bouwuitvoerders, maar ook staffunctionarissen en medewerkers van bedrijfsbureaus van bouwbedrijven, en beleidsadviseurs en onderzoekers in de bouw.

* Hoogleraar Algemene Economie en coördinator van de onderzoeksgroep ALERT (Applied Labour Economics Research Team), Vrije Universiteit, Postbus 7161, 1007 MC Amsterdam.

Vanuit de macro-economische optiek valt het belang van de bouw, en van de produktiefactor arbeid daarbij, met een enkel getal te illustreren. Zo is de bouw inderdaad een relatief arbeidsintensieve sector, zij het dat de kapitaalintensiteit in de loop van de tijd wel behoorlijk is gegroeid. In 1950 werd per arbeidsplaats gemiddeld nog slechts fl. 5550,- geïnvesteerd terwijl dit in 1988 circa fl. 28.500,- is (Van Miltenburg, 1990). Vergeleken met andere sectoren van de economie zijn dit betrekkelijk bescheiden bedragen. De relatieve positie van de bouwnijverheid als arbeidsintensieve sector laat zich ook illustreren door het feit dat het aandeel van de bouwnijverheid in de totale produktie van de bedrijvensector in 1987 6,8% was, terwijl het arbeidsvolume in de bouw in dat jaar 8,7% van het totaal van de bedrijvensector uitmaakte (Centraal Planbureau, Economisch Beeld 1992, blz. 155-156). Overigens is in de afgelopen 20 jaar het aandeel van de bouwnijverheid in de totale bedrijvensector wel aanzienlijk kleiner geworden is. In 1970 bedroeg de produktie namelijk nog 11% van het totaal en het arbeidsvolume 12% (zie Bremer, 1991, blz. 152). Een ander belangrijk macro-economisch kengetal, dat de positie van de arbeidsmarkt in de bouw schildert, is de arbeidsproduktiviteit. Vanwege de ambachtelijkheid van het bouwproces biedt de bouw niet veel ruimte voor een grote toename van de arbeidsproduktiviteit. Toch is volgens berekeningen van het Centraal Planbureau (EB 1992, blz. 157) de arbeidsproduktiviteit in de bouwnijverheid in de periode 1987-1990 jaarlijks met gemiddeld met 2% gestegen, tegenover een stijging van slechts 1¼% in de totale bedrijvensector. Wellicht heeft deze produktiviteitsverhoging een toename van de belasting en van de werkdruk van de uitvoerders op de bouwplaats met zich meegebracht, een aspect dat later in dit boek nog aan de orde komt. Overigens voorziet het Centraal Planbureau voor de komende periode t/m 1994 een ontwikkeling van de arbeidsproduktiviteit in de bouw die beneden het totaal van de bedrijvensector ligt.

Deze koele macro-economische cijfers vormen echter niet meer dan een klein deel van het decor voor dit boek, dat zich op de praktijk van het *bouwbedrijf* richt. Als ander onderdeel van het economische decor voor de uiteenzettingen in dit boek is daarom schema 1 bedoeld. Dit schema laat de positie van het bouwbedrijf tussen de produktmarkt en de arbeidsmarkt zien. In het schema, dat zijn inspiratie aan de leer van het producentengedrag ontleent, staat het bouwbedrijf, d.w.z. de producent van bouwprodukten centraal. Drie produktiefactoren worden in dit proces onderscheiden, te weten de traditionele produktiefactoren kapitaal en arbeid, en de kennis als derde, afzonderlijke produktiefactor. Aparte aandacht voor de kennis als produktiefactor is gebruikelijk in de moderne economische theorie en bovendien relevant voor de problematiek van dit boek.

Schema 1. Het bouwbedrijf tussen produktmarkt en arbeidsmarkt



De productie die het bouwbedrijf verzorgt of levert, vloeit voort uit de vraag naar bouwprodukten op de produktmarkt. Dit is weergegeven in het bovenste deel van het schema.

De marktvorm op de produktmarkt, en daarmee de mate van concurrentie op deze markt, hangt samen van de wijze waarop de markt georganiseerd is. Volgens de klassieke economische theorie wordt het evenwicht op de markt via de prijsvorming bewerkstelligt. Dan is de vraag gelijk aan het aanbod en is er dus sprake van marktruiming. De marktvorm en de mate van concurrentie uit zich vooral in het prijszettingsgedrag. Uit dit boek komt daarentegen naar voren dat de concurrentie op de produktmarkt zich tegenwoordig voor een belangrijk deel via de kwaliteit manifesteert. Het gaat daarbij met name om de kwaliteit als strategische factor in de concurrentie. Vanzelfsprekend dient, wanneer het putje bij het paaltje komt, de kwaliteit betaalbaar te zijn en zal, indien aan de gestelde kwaliteitsnormen wordt voldaan, de prijs de doorslaggevende factor bij de aanbesteding blijven. Ondanks de nadruk op de kwaliteit in dit boek zou het immers te ver gaan te beweren dat prijsvorming op de bouwmarkt, zoals bijvoorbeeld beschreven in het klassieke boek van Hendriks (1957), tegenwoordig oninteressant of irrelevant zou zijn.

Het laat zich aanzien dat de concurrentie op de bouwmarkt in de komende periode nog zal worden aangescherpt omdat er een grote verschuiving in de vraag naar bouwprodukten op gaat treden. Volgens het Centraal Planbureau (EB 1992, blz. 138-139) neemt het aantal in aanbouw te nemen woningen in de komende jaren aanzienlijk af, mede omdat de beleidsmaatregelen op het terrein van de volkshuisvesting leiden tot een aanmerkelijke stijging van het aandeel van de woonlasten in de totale consumptieve bestedingen. Daarentegen zullen de infrastructurele investeringen en de vraag op de bouwmilieumarkt toenemen.

Volgens de leer van het producentengedrag volgt de vraag naar produktiefactoren als afgeleide vraag uit het winstmaximerende gedrag van de onderneming waarbij deze rekening houdt met de door de produktiefunctie beschreven produktiestructuur. De vraag naar de drie onderscheiden produktiefactoren is in de benedenhelft van het schema getekend. Met de vraag naar kapitaal wordt in dit verband bedoeld de vraag naar produktiemiddelen alsmede de vraag naar bouwmaterialen. Hierbij heeft het bouwbedrijf dus zowel te maken met de kapitaalmarkt, om zijn investeringen te kunnen financieren, als met de inkoopmarkt. Hoewel deze beide markten voor de bedrijfsvoering en -organisatie zeer belangrijk zijn, worden ze hier niet verder belicht, omdat ze in de probleemstelling van dit boek buiten beeld blijven.

Aan de rechter zijde vermeldt het schema de vraag naar kennis. Het gaat daarbij zowel om praktische kennis ten aanzien van produktietechnieken, als om meer abstracte kennis over de inrichting van het bouwbedrijf en de organisatie van de arbeid. Aangezien er geen sprake is van een duidelijke markt, waarop deze kennis wordt verhandeld, is dit in het schema ook niet aangegeven. Toch ligt hier wel degelijk een relatie met het onderwerp van dit boek. Immers, het boek beoogt juist die kennis over de organisatie van de arbeid te leveren, waarnaar vanuit het bouwbedrijf vraag is. Tenminste, wanneer het boek zijn doel niet voorbijschiet. Bovendien kan nieuwe kennis op het gebied van produktietechnieken, maar ook veranderde denkbeelden op het gebied van de arbeidsorganisatie, ingrijpende aanpassingen van de inrichting van het bouwbedrijf tot gevolg hebben. Denk maar aan de mate waarin de bouwbedrijven zich gaan specialiseren en zich bij een toenemende (internationale) concurrentie op een smal marktsegment gaan richten. Dit aspect komt in het boek nog nader aan de orde.

In de benedenhelft van het schema - en in dit boek - neemt de arbeidsmarkt een centrale plaats in. Hier wordt de vraag naar arbeid van het bouwbedrijf geconfronteerd met het aanbod van arbeid. Over dit aanbod is reeds opgemerkt dat voor de komende jaren een schaarste aan vakbekwame bouwvakkers wordt voorzien. Daarnaast zijn in de bouw het ziekteverzuim en de arbeidsongeschiktheid relatief zeer hoog, hetgeen de problematiek van de aanbodschaarste verscherpt. Zeker op bepaalde segmenten zal de arbeidsmarkt van een vragersmarkt een aanbiedersmarkt worden. Het gevolg is dat ook op de arbeidsmarkt de concurrentie zal toenemen. Volgens de traditionele arbeidsmarkttheorie manifesteert deze concurrentie zich vooral via het loon: een krapte op de arbeidsmarkt doet de lonen stijgen. De indruk is echter dat het loon in de bouw niet de dominante factor in de concurrentie tussen de bedrijven zal zijn. De kwaliteit van de arbeidsorganisatie van het bouwbedrijf zal evenzeer een factor van betekenis zijn. Het gaat daarbij om het vermogen om de schaarse vakmensen te kunnen aantrekken en te kunnen vasthouden, door ze een kwalitatief goede baan aan te bieden. Dit vormt een belangrijk thema van dit boek.

Volgens de optiek van de traditionele economische theorie staan de produktmarkt en de factormarkten qua marktvorm los van elkaar. Daarentegen schetst dit boek een geheel ander beeld. De concurrentie op de arbeidsmarkt en de concurrentie op de produktmarkt blijken sterk met elkaar samen te hangen. Natuurlijk geldt dit allereerst voor de drieslag loon, arbeidsproductiviteit en bouwprijs. Indien vanwege de krapte op de arbeidsmarkt meer loon betaald moet worden, en indien deze loonstijging niet via een stijging van de arbeidsproductiviteit kan worden opgevangen, zal dit onvermijdelijk tot een verhoging van de bouwprijs leiden. Maar de band tussen de concurrentie op de arbeidsmarkt en de concurrentie op de produktmarkt loopt tevens via de kwaliteit. Het arbeidsmarktprobleem in de bouw is immers voornamelijk een arbeidsorganisatieprobleem. Indien een bouwbedrijf vanwege een slechte organisatie niet de arbeidskwaliteit kan garanderen, verliest het op basis van het kwaliteitscriterium ook automatisch de concurrentieslag op de produktmarkt. Bij de zorg dat het werk voor de vakbekwame bouwvakkers voldoende aantrekkelijk is past tevens een goede planning en logistieke organisatie van de projectuitvoering. Ook dat is een noodzakelijke voorwaarde in de komende concurrentieslag op de produktmarkt.

Schema 1 verschaft tevens een kader waar binnen de bijdragen aan dit boek zich laten plaatsen. Eerst doet **dr. T.J.J.B. Wolters** verslag van een door het Economisch en Sociaal Instituut van de Vrije Universiteit (ESI-VU) uitgevoerd onderzoek onder uitvoerders in de bouw. De uitvoerders bevinden zich op het knooppunt van planning en logistiek en hebben derhalve een spilfunctie in de praktische organisatie van arbeid en productieproces. Over het algemeen blijken de uitvoerders tevreden met de inhoud van hun werk, doch hun werkdruk is vanwege de toegenomen produktiviteitsdruk hoog. Dit heeft vooral te maken met de verkorting van de bouwtijd.

In de tweede bijdrage stelt de heer **R. de Vries** van de Bouw- en Houtbond FNV de relatie tussen de toenemende kwaliteitsconcurrentie in de bouw en het vakbondsbeleid aan de orde. De vraag daarbij is hoe de werknemers in de bouw zich kunnen wapenen tegen een eventuele

negatieve uitstraling van de concurrentie op de produktmarkt. Het antwoord hierop is dat het gemeenschappelijk belang van werkgevers en werknemers op dit punt tot een zodanig hoge kwaliteit in de bedrijfstak moet leiden dat men voor de veranderingen en internationalisering op de produktmarkt niet beducht hoeft te zijn.

In de derde bijdrage beziet de heer **H.J. Wilgenhof**, directeur van Wilma Bouw B.V. de problematiek van concurrentie in de bouw vanuit het gezichtspunt van de werkgever. Hoewel hij andere accenten legt dan de heer De Vries, ziet ook hij kwaliteit als een belangrijke oplossing voor de huidige en in de toekomst zich aanscherpende arbeidsmarktproblematiek in de bouw. Maar bovenal zal het sociaal management een beslissende slag in deze concurrentiestrijd betekenen.

De heer **H. Flapper**, hoofd innovatie en opleidingen van Nelissen van Egteren Bouwgroep, richt zich, in de termen van het schema, vooral op de kennis die nodig is om de nieuwe vormen van concurrentie het hoofd te kunnen bieden. Hij vraagt zich af hoe de logistieke planning en de automatisering kunnen bijdragen tot een betere organisatie van de arbeid. Hij gaat daarbij in op de discrepantie tussen het mogelijk gebruik en het feitelijk gebruik van de gemakken van de automatisering in de bouwwereld. Hier valt nog heel wat te verbeteren.

De kennis staat ook centraal in de vijfde bijdrage van **drs. G.M. Terra**, onderzoeker bij het Nederlands Instituut voor Arbeidsomstandigheden. Hij gaat na in hoeverre uit onderzoek en experimenten in de industrie lering getrokken kan worden voor de inrichting van de arbeidsorganisatie in de bouw wanneer deze met grotere externe onzekerheid en een toenemende instabiliteit wordt geconfronteerd. Leerpunten zijn onder meer het streven naar een zo eenvoudig mogelijke organisatie, waarbij de functies best complex mogen zijn, en een delegatie van taken en bevoegdheden naar een zo laag mogelijk niveau in de organisatie.

De zesde bijdrage is van de heer **M. Nuyten**, beleidsmedewerker van de Bouw- en Houtbond FNV, die de uitkomsten van een onderzoek naar multifunctionele ploegen presenteert. Dit onderzoek is verwant met de door dr. Wolters gepresenteerde onderzoek naar de rol van de uitvoerders in de bouw, in die zin, dat beide onderzoeken geïnitieerd zijn door de Bouw- en Houtbond FNV in het kader van het EZ-programma kwaliteit en logistiek. In het onderhavige onderzoek is nagegaan in hoeverre multifunctioneel werk samenhangt met de logistieke planning en wat dit voor de kwaliteit van de arbeid te betekenen heeft. Het blijkt dat in de bouwwereld toenemende belangstelling bestaat voor deze vorm van arbeidsorganisatie dat bedrijven hiermee bezig zijn te experimenteren. Toch zijn er in de dagelijkse bouwpraktijk nog weinig voorbeelden van dergelijke goed-functionerende zelfstandige ploegen.

De concurrentie op de bouwmarkt en de arbeidsmarkt in de bouw, maar ook de vergroting van de interne markt vanwege de economische eenwording in Europa, vormen de leidraad voor de bijdrage van **dr.ir. W. Bakens**, partner en hoofd van de adviesgroep Bouw van Bakkenist Management Consultants. Hij betoogt dat het sociale beleid een voorwaarde is voor een effectief kwaliteitsmanagement, nu kwaliteit op de bouwmarkt steeds meer van doorslaggevende betekenis wordt. Maar omdat er een structureel tekort komt aan goede

vakmensen in de bouw, is een attractief sociaal beleid ook steeds meer een beslissende factor voor het werven en vasthouden van goed personeel. Daarom is een goed sociaal beleid een *conditio sine qua non* om de concurrentie op de arbeidsmarkt het hoofd te kunnen bieden.

Tot slot geeft **drs. A.P. Buur**, directeur van het Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid, een algemeen overzicht rond het thema arbeid en concurrentie. Hij vraagt zich daarbij af of de bouw er klaar voor is. Bij het ontkennende antwoord op deze vraag haakt hij in op de andere bijdragen aan dit boek, zodat zijn uiteenzetting als een evaluatie van de in dit boek bijeengebrachte meningen kan worden opgevat.

Literatuur

Bremer, W., 1991, Theorieën over de Arbeidsmarkt en Arbeidsgedrag in de Bouw (Wolters-Noordhoff, Groningen).

Centraal Planbureau, 1991, Economisch Beeld 1992 (SDU Uitgeverij, Den Haag).

Hendriks, A., De Prijsvorming in het Bouwbedrijf (Wyt Uitgevers, Rotterdam).

Miltenburg, A.J.M. van, 1990, De Bouw in Macro-economisch Bestek Gezet (Instituut voor Economisch Onderzoek, Erasmus Universiteit, Rotterdam).